Фрагмент з роману

Щоразу, коли заходила мова про Ореста Радзієвського, Климентина розпочинала свою розповідь від кінця. Від тієї хвилини, коли гість вийшов з хати дихнути свіжим повітрям і більш не повернувся.

А почалося воно ось як…

Климентина сиділа в кухні при відчиненому в сад вікні і церувала Миколі шкарпетки.

"Люблю цю пору… обідня метушня вже позаду, а до вечері ще далеко".

Спочатку здалося Климентині, ніби хтось постукав у одвірок відчиненої веранди. Коли стукіт повторився, підвелася, згорнула у фартушок шкарпетки, пряжу, "грибок" і вийшла в сіни.

Уже немолодий, але ще й не старий добродій, тобто в літах, які найважче визначити, з русявою борідкою "клинцем", з подорожнім плащем а ля Моріс Шевальє в руці, спитав хрипкуватим голосом, чи застав пана вчителя Поповича дома.

Перше враження в Климентини було, що вона колись уже чула цей приглушений голос, але той, кому мав він належати, був вищий ростом і, ясна річ, не носив борідки, що, як відомо, зразу міняє характер обличчя.

Коли придивилася уважніше до прибулого, скоріше худорлявого, аніж стрункого, з усмоктаними, мов у беззубих, щоками, які вряди-годи нервово посіпувалися, мусила визнати, що сталася помилка. Прибулого бачить вона вперше в житті.

Іронічна гримаса, яка не сходила в незнайомого з губ, не лише не викликала доброзичливості до нього, але навпаки, — насторожувала.

"Хто він і чого йому треба від Миколи?"

— Чоловік дома… Прошу, заходьте, — поступилася в дверях, але гість не рушав з місця.

Розгублена Климентина покликала Дарку:

— Пошукай десь на подвір'ї тата і скажи, що прийшли гості…

— Я теж не відразу пізнав його, — говорив пізніше Микола. — І не тому, що він тоді не носив бороди, а тому, що здався мені гейби нижчим від себе з тих часів.

— В людині під старість стягуються жили, — пояснила Миколина теща, бо він того не знав.

— Але коли він заговорив, то я його зразу впізнав по голосі.

— Ти завжди мав слух… кращий, ніж у мене, — пожартувала Климентина й повела чоловікові долонями по щоках, начеб умивала їх.

— Чекай, Микольцю, Орест прийшов до нас коло шостої… потяг прибуває о-три на десяту вранці. Значить, він півдня валандався по селу, бо не міг допитатись, де мешкає учитель Попович?

— А може, Орест з делікатності перечекав, коли мине обідня пора?

— Але та сама "делікатність" не завадила йому втекти від вечері, коли вже стіл було накрито… А ми з мамою таки добре натоптались, щоб нашвидку приготувати таку вечерю.

— Та він узагалі став якимсь як не люди. Ти кинувся його обіймати, — звернулася старша пані до зятя, — а він — їй-бо, я такого ще не бачила, — як дитина, що гидиться старого, на твоїх очах взяв і витер губи хусточкою.

Дарка про себе: "Не повинна бабця говорити таких речей при таткові".

— Я, мамо, це теж завважив… та бог з ним! Мусив мати свою причину не цілуватись зі мною.

— Я не знаю, яку він міг мати причину, але знаю, що так не роблять… Їхати такий світ… Стільки років не бачити, можна сказати, свого найліпшого товариша…

— А ми, мамо, ніколи не були з ним аж такими товаришами…

— Це ти тепер так кажеш. Певно, час робить своє, але все ж таки… так по-дурному втекти з хати… Не розумію… Нічогісінько не розумію.

— А він тобі казав, чого, власне, приїздив?

— Казав.

"Що це за відповідь?"

Влітку на селі ночі ще коротші, ніж у місті, а дні довгі й заповнені роботою від світання до смеркання.

— Ну, то чого приїздив?

Микола підбиває собі подушку.

— Привозив мені вітання від Галинки.

— І що? Спеціально для цього приїздив з Польщі?

— Та ніби так виходить...

Климентина про себе: "Яким наївним був тому двадцять років, таким і залишився... Що мені робити з цією великою дитиною?"

— Тільки тобі одному вітання? Ані мамі... ні мені? І ти повірив, що воно так?

— Так, — відповідає Микола з чесним переконанням, — повірив, Орест не вміє брехати...

— Ай, війна всіх змінила... не кажи!

— Не всіх, жінко, не всіх...

Климентина раптом повертається боком і притуляється до чоловіка всім тілом. Він начеб тільки чекав на цю хвилину. Одчайдушно обіймає її сильною мужицькою рукою. Приємно йому, що вона сама липне до нього.

"А яка була колись недоторка з відкопиленими губами..."

Лежать, начеб хто зв'язав їх. Зв'язав? Чим зв'язав? Як — чим? А спільною долею? А дітьми? А спогадами юності? А надією на завтра? А вірою у кращу долю?

Всім-всім зв'язані з собою вузлами, які могла б розірвати тільки смерть одного з них.

— Ну, то як мається Галинка? Бо Орест хвалився мамі, що їй ще ніколи так добре не велося, як тепер.

— То правда…

— А ти не знаєш, чому вона не приїхала разом з ним? Невже ж не банно їй за Буковиною?

— Мертві не банують…

— Що ти говориш?!

— Галинка, буде в січні три роки, як померла…

— Але ж Орест казав мамі, що їй ще ніколи так…

— Він казав правду. Мертвим не болить…

Климентина звільняється з його цупких рук.

"Це страшне… Галинки нема і ніколи більше не буде… ніколи… якби це в моїх силах, то я з усіх мов світу з усіх словників викинула б два слова "ніколи" і "запізно"… Галинки вже нема, а я є… але в мене діти… Славочці щойно третій рочок, а Дарка… що Дарка? А може, вона тепер найбільше потребує мами… дурне… на всіх етапах життя потрібна людині мама…"

— А що було Галинці?

— Орест не сказав. Нібито останнім часом сильно банувала за Буковиною… Heimweh[22].

"Тут щось не так… або Орест не сказав йому правди до кінця… туга за рідними сторонами може прискорити смерть, але щоб стати її єдиною причиною… Поки що людина не керує своєю смертю… Я б на місці Миколи не могла так довго затаювати цю страшну вістку… — зовні ніби й не пізнати по ньому… Дарка теж така… "Геймвег"?.. це не могла бути єдина причина… скільки-то старих самотніх людей теж хочуть померти… вимолюють смерть у бога… виглядають як найдорожчу гостю… а вона приходить, коли їй заманеться".

— А власне, чим ще хворіла Галинка, крім ностальгії?

— Орест казав, щось з печінкою, але Галинка, так принаймні він говорив, не хотіла ніяких ліків. Ні аптечних, ні домашніх…

Микола повертається до жінки і обіруч втискає її в подушки. Потрібна йому в цій хвилині її безпосередня близькість… Хоче сховати лице в неї на грудях. Адже груди — це передусім мама. Місце безпечного сховку, фортеця перед всіми знегодами життя.

— Я не маю чим дихати… відхили голову…

— Ти завважила, який Орест нервовий?

— Ага, мама теж запримітила…

— О, і мама помітила…

— Ну й що?

— Я ніби про те, що не можна всього, що він говорив, брати за чисту монету…

— А він нічого такого не говорив… Принаймі мені й мамі. Хіба що тобі…

Микола не відзивається.

"Хай буде й так… помовчимо трохи… ми й так на похороні, а не на весіллі".

— Він говорив, але я не вірю цьому… Аж ніяково повторювати…

— Перед ким ніяково? Перед шлюбною жінкою?

— Ти жартуєш, а то поважна річ… Він казав, але це, певно, його фантазії…

— Які фантазії?

— Він казав… мені, слово честі, аж ніяково повторювати, — він казав, ніби Галинка все життя…

"Добре, що хоч в останню хвилину я стримався і не повторив за ним дослівно: була в мене "закохана", "пам'ятала мене…"

— Ти хочеш сказати, — була закохана в тебе?

— Я нічого не хочу. То Орест казав…

— Все це байка, — впевнено стверджує Миколина дружина. — Або… може бути й таке, що ти його не так зрозумів. Бо то ніби як? Виходило б, що вона з любові до тебе пішла з цього світу? Байка це все… Або в нього не всі дома…

"А я на твоєму місці, жіночко, не був би аж таким упевненим…"

— Я хотіла, Кольцю, щоб ти зрозумів мене, як треба...

"Жінко... жінко... тебе я розумію, але ти не розумієш... не хочеш чи не година мене зрозуміти... а може, Миколі Поповичу було б приємно... а може, йому навіть хочеться, щоб його жінці здавалося, ніби його ще хтось любить, крім тебе..."

— Ти не ображайся, Микольцю...

— Я? Ні... Та ніби й чого?

— Я не сказала, що в тебе не можна було закохатися. Найкращий доказ — твоя "жертва", але я про те, що, якби Галинка щось почувала до тебе, то я знала б...

— Інтуїція?

— Ні... ні.. Вона була б мені сама призналася. Між мною і Галинкою, ти ж знаєш, були такі стосунки, що вона не втаїла б навіть цього. Даю собі голову відрубати...

Миколі плутаються в пам'яті самі слова без мелодії: "Товаришка з товаришкою товаришувала... товаришка товаришці правди не сказала..."

— Ти щось сказав?

— Ні, нічого, приплелась мені на думку одна співанка...

— Цікавий ти чоловік, Миколо...

— Я б такого не сказав про себе...

Лежать поруч, а їх мислі, як і тіла, поволі віддаляються від себе.

— Я хотіла б тебе ще спитати: ти знав, що Галинка закохана в тебе?

— У таких речах, люба, ніколи не можна бути абсолютно впевненим. Навіть коли і є деякі ознаки… Мені, наприклад, один час здавалося, що ти мене трішки ревнуєш до Галинки… Правда, смішно?

— Зовсім не смішно… Бо воно таки так було. Зрештою, я тобі призналася в цьому зараз по шлюбі, невже ж ти забув?

— Знаєш, я міг і забути… Бо я тоді мав тільки одне на думці: як би скоріш повечеряти й піти до спальні.

— А мені чомусь спокою не давало те, що ви з Галинкою жили під одним дахом і відділяли вас тільки вузеньки сіни.

— Але ж на Галинчиній половині жила баба з онукою.

— Так, але долівка була глиняна…

— Ну, і що з того?

— Не чути було б кроків…

— Ах ти, панночко з "доброго дому"!

— Дай спокій, завтра будуть синяки на шиї!

— Я вже колись тобі говорив, що Галинка не була моїм "типом"…

— Але вона була дуже гарна… Якоїсь, я б сказала, аж витонченої вроди… Все гармоніювало в неї… До її блискучого воронячого волосся,

здавалося, так і пасували тільки ті єдині широкі брови, а не інші. Тільки ті скісні, наче злегка підпухлі, трав'янисті, а не іншого кольору очі.

— А мені найбільше імпонував у ній її характер. Не гнівайся, жіночко, але я не зустрічав у житті другої такої вольової дівчини, взагалі, жінки… "Їй би вродитись мужчиною" — от що про неї можна було сказати. А ти без провокацій… Найперше я був по вуха закоханий у тебе. Таке ходило собі нахмурене… таке неприступне, ніби ласку робила людям, що живе на божому світі…

— Не вигадуй! Ну, а що тобі не сподобалося в Галині?

— Я ж тобі щойно сказав, а крім того… Ти що, справді не здогадуєшся?

— А-а! Тільки мені здавалося, що той чорний пушок над верхньою губою, навпаки, додавав їй деякої пікантності…

— Може, для декого з більш рафінованим смаком то так, але для мене, мужицького сина… той делікатес був ні до чого. Я, грішний, волів… гм… і досі волію, так би мовити, без гострих приправ… Отой первісний задум богової Єви.

Микола нахиляється над Климентиною.

— Ну, а тепер з іншої бочки. Мушу тобі висповідатись з останнього свого кавалерського гріха.

— А чому аж так пізно?

— Та тому, що до нинішнього дня, до вчорашнього, це була не тільки моя таємниця…

— То зв'язане з Галинкою?

— Ага…

— І ти не хотів за її життя…

— Ти вгадала.

"Чого вона напружилася вся… Невже ревнощі до померлої?"

— Тобі незручно, люба?

— Ні, ні… добре. Я хочу тільки покласти голову тобі під пахву, отак. Тепер слухаю тебе…

— Бачиш, я був би нещирий перед тобою і нечесний перед собою, якби сказав, що не помічав уваги з боку Галинки…

— Наприклад?

— А моя жіночка цікава! Наприклад, я міг застати в себе в кімнаті кілька незабудок у флакончику…

— Замість того, щоб ти їй, то вона тобі?

— А любов давно визнала рівноправність… Крім того, в мене була наречена.

— Продовжуй.

— Або прикрите серветкою щось солодке на тарілці…

— А ти про це солодке розповідав мені, як ми тільки побрались. Тільки тоді ти все це по-іншому тлумачив…

— То правда, що я тоді говорив й не договорював. А тепер уже знаєш, чому… Одного вечора сиділи ми з Галинкою у садку…

— А де я була?

— Ти, як звичайно, поїхала на суботу-неділю в Чернівці до мами.

— А чому ти не поїхав зі мною?

— А де б я мав ночувати? Готель для мене в той час був задорогий…

— Ясно…

— Пам'ятаєш столик під горіхом у садку в Янчихи?

— Авжеж.

— Ми часто з Галинкою проводили час за цим столиком, коли ти нас покидала і їхала до мамці…

— А ти ні разу не просив мене залишитись на неділю в Луківцях.

— Не смів, а потім — я знав, яка у вашій родині панувала дисципліна.

— Ну, а далі що?.. Сиділи ви з Галинкою за столиком під горіхом і… про що ви розмовляли?

— Того разу, якщо не помиляюсь, я "з педагогічною метою" хвалив її, що вона за короткий час так гарно опанувала українську мову.

— Ну, знаєш? Хвалити когось за те, що навчився по-своєму говорити! Вона ж українка!

— Перепрошую… вона була "ц. к."[23] буковинка, а це змінює суть справи.

— Ай, то все з її боку робилося для того, щоб тобі подобатись…

— Тим більше заслуговувала на похвалу! А вона, ніби заохочена моїм визнанням…

— Я собі гадаю!

— Климцю, я просив би не перебивати…

— Мовчу… мовчу!..

— …почала декламувати із "Зів'ялого листя" Франка:

Як на вулиці зустрінеш,

то обходиш мене ти.

Добре робиш! Спільним шляхом

не судилось нам іти.

— А пізніше, після якоїсь там суперечки поміж нами, ти мені написав цього вірша.

— Ти знаєш, я не пригадую собі… пробач мені, але великого гріха в цьому не бачу… Франко для всіх, не правда? Галинка декламувала з

таким почуттям і з такою доброю вимовою, що я погладив її по голівці, як старанну школярку.

— А вона?

— Нічого… Думаю, що не було їй неприємно. Надворі було тепло, але хмарно. Починало вже добре темніти. Знаєш, як у горах ніч западає раптово. Правда, з вікна господині сіялося світло, й ми могли бачити одне одного виразно, хоч довкола була густа темрява. Мусило бути досить пізно, бо у Янчихи погасло світло, і ми відразу опинились серед чорної, хоч і теплої ночі… Я підвівся, щоб провести Галинку до хати, зрештою, і самому хотілося вже спати, але вона виявила бажання ще посидіти… Казала, що як ми звикнемо до темряви, то нам не буде здаватись, що вже так пізно… І ще казала, що, коли не стане світла, то і матіола запахне сильніше.

— І ти повірив у таку нісенітницю?

— Чому аж "повірив"? Я взагалі не задумувався над тим. Просто вволив її волю. Потім вона заспівала…

— Як? Уночі? Під чужим вікном, за яким сплять струджені люди?

Микола поблажливо погладив жінчине волосся.

— Климцю, не треба аж так… По-перше, "струджені" селяни не знають безсоння, а падають на постіль, як солома. Це, по-перше… а по-друге, як пригадуєш собі, столик стояв не під самим вікном, а по-третє, Галинка співала піаніссімо… хай небуковинська земля буде їй пером…

— А потім?

— Дозволь мені трохи помовчати…

Климентина вмовкає, але думає своє: "А все ж таки вона залишила слід у твоїм серці..."

— Ти пробач мені, але не маємо чого квапитись. Ось скоро сонце зійде й треба буде братись до роботи.

— А далі що було?

— А що мало б "бути"? Я все ж таки встав і пригадав, що завтра треба нам до школи йти, а то скоро когути запіють...

— А вона що?

— Вона? Гм... вона теж підвелася з місця, бо що мала робити? Не знаю, чи тому, що наші очі звикли до темряви, чи, може, за той час небо звільнилось від хмар, але стало ясніше... В усякому разі, я бачив її досить виразно... Галинка, ти лише слухай, обійшла стіл навколо, стала навшпиньки, закинула мені руки на шию і сказала, наслідуючи дитячий голосок: "Дитина хоче спатки. Дитина просить взяти її на руці і занести до хатки".

Сказав і вмовк вичікуюче.

"А я навмисне, коханий мій, не скажу тобі ні слова... гм... от тобі й "чоловічий характер"...

— Ти слухаєш мене?

— Що маю слухати? Ти ж нічого не говориш...

— Правда... правда... І що я мав робити супроти такого її бажання? Я, як кавалер, вволив її волю...

— Взяв її на руки?

— Так, нахилився, взяв попід коліна і поніс… Вона закинула мені руки на шию… Не знаю, чи важила більше як півкорця… Відчинив ногою сінешні двері, навпомацки увійшов до хатини і… поклав на ліжко.

— У черевиках?

— Напевно, в черевиках, бо щось не пригадую собі, щоб я її роззував.

— А далі що?

— А далі склалася зовсім дурна ситуація. Я постояв ще хвильку біля неї, а позаяк вона мовчала, сказав "добраніч" і вийшов. Правда, вона мені не відповіла…

— Я гадаю…

— Але ж я ще не доказав тобі до кінця своєї розмови з Орестом…

— Цікаво…

— А ти знаєш, справді цікаво… Він поставив мені запитання, яким мене зовсім приголомшив…

— Та що ти кажеш?

— Він спитав мене просто з мосту… Ти чуєш?

— Микольцю, я ж уся перемінилася на слух…

— Спитав мене, чим я ліпший від нього і чим він гірший від мене, що Галинка, як він казав, віддавала мені "першенство". І що я мав на це відповісти?

— А й справді, що ти відповів?

— Я сказав те, що думав… Я йому сказав щиро, що якби я був дівчиною і Мав вибір між ним і мною, то, само собою, вибрав би його.

— Може, не треба було вже аж так… Кінець кінцем, чого тобі бракує?

— Може, мені за тих часів справді нічого, як ти кажеш, не бракувало, але Орест мав аж надто…

— Наприклад…

— Може бути й приклад! Хто з наших учителів знав французьку мову? А він плавно говорив по-французьки. Навіть "Ле мон" виписував з Парижа. Я вже не кажу про його музичні здібності…

— Це все правда, Микольцю! Ти ще додай, що колись за класичний профіль дівчата прозвали його "Гете"… Він був настільки "добре вихований", що навіть картоплю в мундирах чистив ножем і виделкою… Ну і що з того?

— Як це розуміти?

— Поперед себе навпростець! Він мав добрих прикмет аж надто багато, а Галина хотіла тебе, а ти не хотів її, бо в неї був мошок на верхній губі… який, зрештою, не заважав Орестові…

— Ти мене знаєш…

— Ага, як на суді: "Правду і тільки правду".

— Таким я вже, жінко, народився і на це нема ради… Одне мені не зовсім ясно… Якщо покійна щось почувала до мене, то як зрозуміти, що відразу ж по нашому весіллі, здається, менше як за місяць, вона вийшла за Радзієвського…

— Може, саме тому, щоб бути поблизу тебе. Чейже тоді ніхто не міг передбачити вбивства в Сараєві…

— Воно то правда, хто був би тоді сказав, що за якихось чотири роки ми з Радзієвським житимемо в інших державах? Але ж ти не забувай одного… Сім років до війни жили вони у Луківцях, так би мовити, на наших очах…

— Я знаю, що ти хочеш сказати… Справді, і ми, і всі, хто знав Радзієвських, мали їх за ідеальну пару… Може, якби не той Талергоф пізніше!..

— А це, справді, треба ж такому трапитись… у Росії мало його не розстріляли як австрійського шпигуна, а в Австрії запроторили у табір як шпигуна російського… Війна є війна, нічого не вдієш…

— Він не казав, коли Галинка переїхала до нього в Польщу?

— Ну, певно, вже по війні… Ні, чекай, я забув, він мені казав, що вона ще під час війни поїхала до Відня шукати протекції в якогось там посла…

— І поки добивалася аудієнції у пана посла, розпалася Австро-Угорська монархія, і Орест знову опинився у тюрмі, але вже "Польської одродзоної"…

— Ну, то коли вони, кінець кінцем, віднайшлися?

— Ти знаєш, він чомусь про це не хотів говорити… а я, зрештою, не дуже й розпитував…

— Та певно, як людина сама не хоче… А втім, тепер це вже й не таке важливе. Мене дві речі страшенно вразили в цій історії…

— А саме…

— По-перше, чому Орест стільки років не давав про себе знати… А по-друге, це стосується вже Галинки — хай мені господь простить, бо про мертвих — або добре, або нічого… але все ж таки не годна я зрозуміти, як можна прожити з чоловіком сімнадцять років…

— Чекай, жінко, яких сімнадцять? Таж війна тривала чотири роки…

— Хай буде… хай буде тільки тринадцять… і на кінець завдати йому такого удару…

— Я завжди говорив, що то сильний характер…

— Ти про кого?

— Звичайно, про Галину…

— Ти кажеш "сильний", а я сказала б — жорстокий… То Орест ще святий чоловік, скажу тобі, що хотів вислухати її…

— Ну, знаєш, остання воля… це вже така річ, що… Мені чомусь здається, що поміж ними мусило зайти щось таке, чого Галинка не могла пробачити йому…

— Ти думаєш… зрада?

— Різні зради бувають, жінко…

Часинку мовчать.

— Що там зайшло поміж ними, цього ніхто вже не знатиме… Чекай, я хочу поцілувати тебе…

— За що, люба?

— А я не знаю, за що… Хіба можна так ставити питання?.. Може, з вдячності, що нам знову по двадцять з чимось… А й справді, що таке кохання, як не одне…

— Але я тобі не доказав найважливішого. Орест спитав мене — але треба було бачити… чого кажу: "бачити"… треба було мати силу витримати погляд, яким він свердлив мене…

— Ну, то про що спитав він тебе?

— Гм… спитав… спитав, чи з боку Галини — ти чуєш? не було спроб дати мені зрозуміти, що я їй не байдужий…

— А ти що на це?

Климентина бере його лице в долоні й повертає до себе, хоч у переддосвітньому тумані розрізняє тільки ніс і темні западини очей.

— Що ж я можу тобі на це відповісти? Брехуном треба народитись або солідно тренуватися в цьому ремеслі… Я, зрозуміло, з місця заперечив, але видно було з інтонації мого голосу — кажу ж, брехуном треба народитись… було щось такого, що відразу насторожило його. Він умить змінився на обличчі, ніби застиг, і щойно по хвилі спитав мене, чи те, що я сказав, можу підтвердити "словом честі"…

— А ти… що?

"Ти ж мене щойно цілувала… чого краєш тепер моє серце без ножа?"

— Я, питаєш, що я… Суди мене, як хочеш, але я не міг інакше… Я простягнув йому руку… правда, "даю слово честі" не вимовив, але це вже чиста формальність… Я ж дав йому свою руку! Хоч знаю випадок… я розповідав тобі про такого Євзебія в українській гімназії, який покінчив з собою…

— Пам'ятаю, ага, пустив собі кулю в лоб, його було піймано на фальшивому "слові честі"…

— Ото ж… ото ж… А я не міг інакше повестися з тим нещасним чоловіком… О господи, який то був тяжкий день для мене! Слава богу, що настає вже новий!

"Де це я читала, що до нерозгаданих людиною явищ у природі треба віднести й неподільне кохання… а може, Микола знає?"

Тієї миті почула ритмічне, спокійне хропіння здорової людини, яку застукав сон з легкою ношею.

Такого не траплялося з Климентиною навіть замолоду: щоб, припустимо, після "вечірки", не подрімавши навіть півгодинки, почувати себе свіжою, як по купелі у гірському потоці.

А власне, що такого особливого трапилося в її житті від учора до сьогодні?

Наче й не так багато…

Трагедія двох, колись близьких, а сьогодні вже міфічних друзів, що тайфуном увірвалася в їх застояне життя, не опустошила його, а тільки обпекла оздоровчо.

Чи не таким способом знищують плісняву у вогких, безсонячних приміщеннях? Пройнята майже біологічною радістю від змін, що сталися в її світосприйманні, Климентина, як кожна здорова тілом і душею людина, не аналізує їх причин, а втішається самими наслідками.

Вона не та, що була тому добу назад. Прокинеться Микола, й він теж не буде тим, ким був учора…

Коли в накинутому на плечі "шляфроку" вийшла в сад і босоніж пішла не по шутрованій стежці, а по сизій від роси траві, відчула в серці солодко-терпкий щем перемоги.

Над чим?

Над оспалістю почуттів до чоловіка, яку вона, нерозумна, поспішила покласти на карб своїх неповних сорока років.

Над відмиранням мрій, які не стосувались кола її сім'ї.

Над фальшивістю у самих своїх засадах теорії, начеб продовження молодості не залежало передусім від людини самої, а від механічно позначеної кілками межі літ.

Над злочинним, так, злочинним змарнуванням плину життя, яке прекрасне і трагічне тим, що не знає вороття назад…

Ось мить канула у вічність, і ти, жінко, знову на землі.

А земля перед сходом сонця холодна й волога.

А тому занеси трісок, розпали під плитою, залий котел, аби тепла вода була під рукою, помийся, переодягнися і — чекай.

Як-то "чекай"?

А так, як учора, позавчора… поза-поза-позавчора, як мільйони твоїх подруг на всіх континентах.

Адже жінка-мати — це насамперед чекання. Ти цього не знала?

А чим же тоді цей сьогоднішній винятковий день буде відрізнятись від довгого шнурка своїх попередників?

Тільки одним, жінко-мамо, тільки одним, май на увазі: він буде багатшим на ілюзії.

Але ти не сумуй. У тобі природою закладена сила, яка має чародійну здатність продовжувати життя ілюзіям.

А що таке ілюзія, яку породила дійсність?

Це ж та сама дійсність, яку породила ілюзія…

Брехня, що щастя, як печериця, любить відлюддя й тінь.

Жорстока у своїй зарозумілості синя птиця прагне не тільки милуватись собою, але й садистично потішатись над тими, хто не встиг її піймати за красноперий хвіст.

Ця пташина нагадує дочку Єви в розкішному платті, для якої замало вертітись перед дзеркалом.

"Кому повім печаль свою?"

А чому ніхто не спитає, кому повім радість свою?

А Дарка? Так вона в мене вже доросла…

А до чого доросла?

А може, до тієї вирішальної хвилини, коли щирість матері дає початок новій, дорослій щирості поміж нею і дочкою на майбутнє?

Хліб за хліб, довіра за довіру?

* * *

"Я розповідала, звичайно, у процензурованому варіанті, а моя дитина в напрузі не спускала з мене ока".

Дарка про себе:

"І як мамі не соромно говорити зі мною про такі речі?.. З мене досить, що я застукала вас, як ви цілувались за шафою… ніби пара закоханих… господоньку, яке щастя, що не винайдено ще апарата, з допомогою якого можна було б читати чужі думки…"

— А мамця знає, наш гість міг те все вигадати… Бабця казала, що він якось так дивно поводиться, ніби боявся чогось…

Дарка про себе:

"А коли воно справді так було, як мама розповіла, то незвичайними в цій сумній історії є тільки ті двоє… вона — тим, що навіть у годину смерті пам'ятала про своє кохання… а він — тим, що почерез біль ревнощів і сором поразки все ж таки дотримав слова… а ви, мої кохані,

тільки статисти в цій великій грі… звичайнісінькі статисти, мамочко, і більш нічого…"

— А чого ти, донько, якось так дивишся на мене?

— Я? На мамцю? То мамі так здається…

— Можливо… Я цієї ночі чогось довго не могла заснути… А ти глянь, яке червоне сьогодні сонце…

22

Туга за батьківщиною (нім.).

23

"Цісарсько-королівська".